Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τέταρτο τμήμα)

της 17ης Νοεμβρίου 2015*

«Προδικαστική παραπομπή — Άρθρο 56 ΣΛΕΕ — Ελεύθερη παροχή υπηρεσιών — Περιορισμοί — Οδηγία 96/71/ΕΚ — Άρθρο 3, παράγραφος 1 — Οδηγία 2004/18/ΕΚ — Άρθρο 26 — Δημόσιες συμβάσεις — Ταχυδρομικές υπηρεσίες — Νομοθετική ρύθμιση περιφερειακής αρχής κράτους μέλους η οποία υποχρεώνει τους προσφέροντες και τους υπεργολάβους τους να δεσμευθούν ότι θα καταβάλλουν έναν κατώτατο μισθό στο προσωπικό που απασχολείται στην εκτέλεση των παροχών που αποτελούν το αντικείμενο της δημόσιας συμβάσεως»

Στην υπόθεση C-115/14,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Oberlandesgericht Koblenz (Γερμανία) με απόφαση της 19ης Φεβρουαρίου 2014, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 11 Μαρτίου 2014, στο πλαίσιο της δίκης

RegioPost GmbH & Co. KG

κατά

Stadt Landau in der Pfalz,

παρισταμένης της:

PostCon Deutschland GmbH,

Deutsche Post AG,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τέταρτο τμήμα),

συγκείμενο από τους L. Bay Larsen, πρόεδρο του τρίτου τμήματος, προεδρεύοντα του τέταρτου τμήματος, J. Malenovský, M. Safjan, A. Prechal (εισηγήτρια) και K. Jürimäe, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: P. Mengozzi

γραμματέας: K. Malacek, υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 29ης Απριλίου 2015,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

— η RegioPost GmbH & Co. KG, εκπροσωπούμενη από τον A. Günther, Rechtsanwalt,

* Γλώσσα διαδικασίας: η γερμανική.

— η Stadt Landau in der Pfalz, εκπροσωπούμενη από τον R. Goodarzi, Rechtsanwalt,

— η PostCon Deutschland GmbH, εκπροσωπούμενη από τον T. Brach, Rechtsanwalt,

— η Deutsche Post AG, εκπροσωπούμενη από τους W. Krohn και T. Schneider, Rechtsanwälte,

— η Γερμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους T. Henze και A. Lippstreu,

— η Δανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον C. Thorning και την M. Wolff,

— η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την G. Palmieri, επικουρούμενη από τον M. Salvatorelli, avvocato dello Stato,

— η Αυστριακή Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον M. Fruhmann,

— η Νορβηγική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την K. Nordland Hansen και τον P. Wennerås,

— η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους A. Tokár και J. Enegren, καθώς και από την S. Grünheid,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 9ης Σεπτεμβρίου 2015,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 56 ΣΛΕΕ σε συνδυασμό με το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 96/71/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 1996, σχετικά με την απόσπαση εργαζομένων στο πλαίσιο παροχής υπηρεσιών (ΕΕ 1997, L 18, σ. 1), και του άρθρου 26 της οδηγίας 2004/18/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 2004, περί συντονισμού των διαδικασιών συνάψεως δημόσιων συμβάσεων, έργων, προμηθειών και υπηρεσιών (ΕΕ L 134, σ. 114, και διορθωτικό ΕΕ 2004, L 351, σ. 44), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΕ) 1251/2011 της Επιτροπής, της 30ής Νοεμβρίου 2011 (ΕΕ L 319, σ. 43, στο εξής: οδηγία 2004/18).

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της RegioPost GmbH & Co. KG (στο εξής: RegioPost) και του Stadt Landau in der Pfalz (Δήμου Landau in der Pfalz, Γερμανία, στο εξής: Δήμος Landau), σχετικά με την υποχρέωση που επιβάλλεται στους προσφέροντες και τους υπεργολάβους τους κατά την ανάθεση δημόσιας συμβάσεως με αντικείμενο τις ταχυδρομικές υπηρεσίες του εν λόγω δήμου να δεσμευθούν ότι θα καταβάλλουν έναν κατώτατο μισθό στο προσωπικό που απασχολείται στην εκτέλεση των παροχών που αποτελούν το αντικείμενο της δημόσιας αυτής συμβάσεως.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

Η οδηγία 96/71

3 Η οδηγία 96/71 ορίζει στο άρθρο 1, το οποίο φέρει τον τίτλο «Πεδίο εφαρμογής», τα εξής:

«1. Η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται στις εγκατεστημένες σε κράτος μέλος επιχειρήσεις οι οποίες, στο πλαίσιο διεθνικής παροχής υπηρεσιών, προβαίνουν σε απόσπαση εργαζομένων, σύμφωνα με την παράγραφο 3, στο έδαφος κράτους μέλους.

[...]

3. Η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται όταν οι επιχειρήσεις που αναφέρονται στην παράγραφο 1 λαμβάνουν ένα από τα ακόλουθα διεθνικά μέτρα:

α) αποσπούν έναν εργαζόμενο, για λογαριασμό τους και υπό τη διεύθυνσή τους, στο έδαφος κράτους μέλους, στο πλαίσιο σύμβασης που συνάπτεται μεταξύ της επιχείρησης αποστολής και του παραλήπτη της παροχής υπηρεσιών που ασκεί τις δραστηριότητές του στο εν λόγω κράτος μέλος, εφόσον υφίσταται εργασιακή σχέση ανάμεσα στην επιχείρηση αποστολής και τον εργαζόμενο κατά τον χρόνο της απόσπασης

ή

β) αποσπούν έναν εργαζόμενο, στο έδαφος κράτους μέλους, σε εγκατάσταση ή σε επιχείρηση του ομίλου, εφόσον υφίσταται εργασιακή σχέση ανάμεσα στην επιχείρηση αποστολής και τον εργαζόμενο κατά τον χρόνο της απόσπασης

ή

γ) όντας επιχείρηση προσωρινής απασχόλησης ή επιχείρηση που διαθέτει εργαζόμενους, αποσπούν εργαζόμενο σε χρήστρια επιχείρηση εγκατεστημένη ή ασκούσα δραστηριότητα στο έδαφος κράτους μέλους, εφόσον κατά τη διάρκεια της απόσπασης υφίσταται εργασιακή σχέση ανάμεσα στην επιχείρηση προσωρινής απασχόλησης ή την επιχείρηση που διαθέτει εργαζόμενους και τον εργαζόμενο.

[...]»

4 Οι παράγραφοι 1 και 8 του άρθρου 3 της εν λόγω οδηγίας, το οποίο φέρει τον τίτλο «Όροι εργασίας και απασχόλησης», ορίζουν τα εξής:

«1. Τα κράτη μέλη φροντίζουν ώστε, ανεξάρτητα από το δίκαιο που διέπει τη σχέση εργασίας, οι επιχειρήσεις που αναφέρονται στο άρθρο 1, παράγραφος 1, να εγγυώνται στους εργαζόμενους που είναι αποσπασμένοι στο έδαφός τους, τους όρους εργασίας και απασχόλησης σχετικά με τα θέματα που αναφέρονται κατωτέρω, οι οποίοι, στο κράτος μέλος στο έδαφος του οποίου εκτελείται η εργασία, καθορίζονται από:

— νομοθετικές, κανονιστικές ή διοικητικές διατάξεις

ή/και

— συλλογικές συμβάσεις ή διαιτητικές αποφάσεις οι οποίες έχουν [κηρυχθεί γενικώς υποχρεωτικές] κατά την έννοια της παραγράφου 8, εφόσον αφορούν τις δραστηριότητες που αναφέρονται στο παράρτημα:

[...]

γ) όρια [κατώτατου] μισθού, συμπεριλαμβανομένων των αποζημιώσεων υπερωριακής εργασίας· το παρόν σημείο δεν εφαρμόζεται στα συμπληρωματικά επαγγελματικά συνταξιοδοτικά συστήματα·

[...]

Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, η έννοια των [ορίων κατώτατου] μισθού που αναφέρονται στο πρώτο εδάφιο, στοιχείο γ', ορίζεται από τη νομοθεσία ή/και την εθνική πρακτική του κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου έχει αποσπασθεί ο εργαζόμενος.

[...]

8. Ως συλλογικές συμβάσεις ή διαιτητικές αποφάσεις, οι οποίες έχουν [κηρυχθεί γενικώς υποχρεωτικές], νοούνται εκείνες που πρέπει να τηρούνται απ' όλες τις επιχειρήσεις τις ανήκουσες στον δεδομένο κλάδο ή επάγγελμα και υπάγονται στον γεωγραφικό χώρο εφαρμογής τους.

[...]»

Η οδηγία 2004/18

5 Οι αιτιολογικές σκέψεις 2, 33 και 34 της οδηγίας 2004/18 ορίζουν τα εξής:

«(2) Η ανάθεση των συμβάσεων που συνάπτονται στα κράτη μέλη για λογαριασμό του κράτους, των αρχών τοπικής αυτοδιοίκησης ή περιφερειακής διοίκησης και άλλων οργανισμών δημοσίου δικαίου, υπόκειται στην τήρηση των αρχών της Συνθήκης, ιδίως στην αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, στην αρχή της ελευθερίας της εγκατάστασης και της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, καθώς και στις αρχές που απορρέουν από αυτές, όπως η αρχή της ίσης μεταχείρισης, η αρχή της αποφυγής των διακρίσεων, η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης, η αρχή της αναλογικότητας και η αρχή της διαφάνειας. Εντούτοις, για δημόσιες συμβάσεις που υπερβαίνουν κάποια αξία, είναι σκόπιμο να εκπονούνται διατάξεις κοινοτικού συντονισμού των εθνικών διαδικασιών για τη σύναψη αυτών των συμβάσεων, οι οποίες να βασίζονται σε αυτές τις αρχές προκειμένου να διασφαλίζουν τα αποτελέσματά τους και να εγγυώνται το άνοιγμα των δημοσίων συμβάσεων στον ανταγωνισμό. Συνεπώς, αυτές οι διατάξεις συντονισμού θα πρέπει να ερμηνεύονται σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές που αναφέρονται ανωτέρω καθώς και σύμφωνα με τους άλλους κανόνες της Συνθήκης.

[...]

(33) Οι όροι εκτέλεσης μιας σύμβασης συνάδουν με την παρούσα οδηγία, εφόσον δεν εισάγουν άμεσα ή έμμεσα διακρίσεις και αναγγέλλονται στην προκήρυξη διαγωνισμού ή στη συγγραφή υποχρεώσεων. Μπορούν, μεταξύ άλλων, να έχουν ως αντικείμενο την ενθάρρυνση της επιτόπιας επαγγελματικής κατάρτισης, τη χρησιμοποίηση ατόμων με ιδιαίτερες δυσκολίες ένταξης, την καταπολέμηση της ανεργίας ή την προστασία του περιβάλλοντος. [...]

(34) Οι νόμοι, οι κανονισμοί και οι συλλογικές συμβάσεις, τόσο σε εθνικό όσο και σε κοινοτικό επίπεδο, που ισχύουν σε θέματα συνθηκών εργασίας και ασφάλειας στην εργασία, εφαρμόζονται κατά την εκτέλεση δημόσιας σύμβασης, υπό την προϋπόθεση ότι οι κανόνες αυτοί, καθώς και η

εφαρμογή τους, συμβιβάζονται με το κοινοτικό δίκαιο. Στις διασυνοριακές περιπτώσεις, όπου οι εργαζόμενοι ενός κράτους μέλους παρέχουν υπηρεσίες σε ένα άλλο κράτος μέλος για την υλοποίηση μιας δημόσιας σύμβασης, η οδηγία [96/71] αναφέρει τις ελάχιστες προϋποθέσεις που πρέπει να τηρούνται στη χώρα υποδοχής όσον αφορά αυτούς τους αποσπασμένους εργαζομένους. Εάν το εθνικό δίκαιο περιέχει διατάξεις προς τον σκοπό αυτόν, η μη τήρηση των εν λόγω υποχρεώσεων μπορεί να θεωρηθεί σοβαρό παράπτωμα ή παράβαση της επαγγελματικής δεοντολογίας εκ μέρους του οικείου οικονομικού φορέα δυνάμενη να επιφέρει τον αποκλεισμό αυτού του οικονομικού φορέα από τη διαδικασία σύναψης μιας δημόσιας σύμβασης.»

6 Κατά το άρθρο 7, στοιχείο β', πρώτη περίπτωση, της οδηγίας 2004/18 αυτή εφαρμόζεται, μεταξύ άλλων, στις δημόσιες συμβάσεις προμηθειών αξίας, εκτός φόρου προστιθέμενης αξίας, ίσης ή μεγαλύτερης από 200 000 ευρώ, εφόσον πρόκειται για συμβάσεις συναπτόμενες από αναθέτουσες αρχές άλλες από τις κεντρικές κυβερνητικές αρχές που κατονομάζονται στο παράρτημα IV της οδηγίας.

7 Το άρθρο 26 της εν λόγω οδηγίας, το οποίο φέρει τον τίτλο «Όροι εκτέλεσης της σύμβασης», ορίζει:

«Οι αναθέτουσες αρχές μπορούν να επιβάλλουν ειδικούς όρους σχετικά με την εκτέλεση της σύμβασης, με την προϋπόθεση ότι οι όροι αυτοί είναι συμβατοί με το κοινοτικό δίκαιο και ότι επισημαίνονται στην προκήρυξη διαγωνισμού ή στη συγγραφή υποχρεώσεων. Οι όροι που επιβάλλονται σχετικά με την εκτέλεση μιας σύμβασης μπορούν να αφορούν ιδίως κοινωνικές και περιβαλλοντικές παραμέτρους.»

8 Το άρθρο 27 της ίδιας οδηγίας, το οποίο φέρει τον τίτλο «Υποχρεώσεις σχετικά με τη φορολογία, την προστασία του περιβάλλοντος και τις διατάξεις περί προστασίας και συνθηκών εργασίας», ορίζει:

«1. Η αναθέτουσα αρχή μπορεί ή είναι δυνατόν να υποχρεωθεί από ένα κράτος μέλος να αναφέρει στη συγγραφή υποχρεώσεων την αρχή ή τις αρχές από τις οποίες οι προσφέροντες μπορούν να λάβουν τις απαραίτητες πληροφορίες σχετικά με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από διατάξεις […] περί συνθηκών εργασίας που ισχύουν στο κράτος μέλος, στην περιοχή ή στην τοποθεσία όπου πρόκειται να εκτελεστεί το έργο και οι οποίες πρέπει να εφαρμοσθούν για τις εργασίες στο εργοτάξιο κατά την περίοδο εκτέλεσης της σύμβασης.

2. Η αναθέτουσα αρχή που παρέχει τις πληροφορίες που αναφέρονται στην παράγραφο 1, ζητεί από τους προσφέροντες ή από τους συμμετέχοντες στη διαδικασία του διαγωνισμού να αναφέρουν ότι έλαβαν υπόψη, κατά την προετοιμασία της προσφοράς τους, τις υποχρεώσεις σχετικά με τις διατάξεις περί προστασίας και περί συνθηκών εργασίας που ισχύουν στον τόπο εκτελέσεως των έργων.

[...]»

Το γερμανικό δίκαιο

Η ομοσπονδιακή νομοθεσία

9 Το άρθρο 97, παράγραφος 4, του νόμου κατά των περιορισμών του ανταγωνισμού (Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen), ως ίσχυε στις 26 Ιουνίου 2013 (*BGBl.* 2013 I, σ. 1750), όπως αυτός τροποποιήθηκε τελευταία με το άρθρο 5 του νόμου της 21ης Ιουλίου 2014 (*BGBl.* 2014 I, σ. 1066), ορίζει:

«Οι συμβάσεις ανατίθενται σε επιχειρήσεις εξειδικευμένες, αποτελεσματικές, αξιόπιστες και λειτουργούσες κατά τον νόμο. Η εκτέλεση της συμβάσεως μπορεί να υποβάλλεται στην τήρηση, εκ μέρους του αναδόχου, πρόσθετων απαιτήσεων οι οποίες να αφορούν κοινωνικές, περιβαλλοντικές ή σχετιζόμενες με την καινοτομία πτυχές, υπό την προϋπόθεση ότι τέτοιες απαιτήσεις συνδέονται

ουσιαστικά με το αντικείμενο της συμβάσεως και απορρέουν από την περιγραφή της παροχής την οποία αφορά η σύμβαση. Ο ανάδοχος δεν επιτρέπεται να υπόκειται σε άλλες απαιτήσεις ή σε απαιτήσεις που υπερβαίνουν τις προαναφερόμενες, παρά μόνον εφόσον αυτές προβλέπονται από τη νομοθεσία του ομοσπονδιακού κράτους ή των Länder.»

10 Κατ' εφαρμογήν του νόμου περί των όρων εργασίας που εφαρμόζονται υποχρεωτικώς στις διασυνοριακές περιοχές υπηρεσιών (Gesetz über zwingende Arbeitsbedingungen bei grenzüberschreitenden Dienstleistungen – Arbeitnehmer-Entsendegesetz), της 26ης Φεβρουαρίου 1996 (*BGBl.* 1996 I, σ. 227, στο εξής: AEntG), συνάφθηκε, στις 29 Νοεμβρίου 2007, συλλογική σύμβαση ορίζουσα υποχρεωτικό κατώτατο μισθό για τον κλάδο των ταχυδρομικών υπηρεσιών, η οποία κηρύχθηκε γενικώς υποχρεωτική για το σύνολο των επιχειρήσεων του οικείου κλάδου με κανονιστική απόφαση της 28ης Δεκεμβρίου 2007. Εντούτοις, με απόφαση του Bundesverwaltungsgericht (ομοσπονδιακού διοικητικού δικαστηρίου), της 28ης Ιανουαρίου 2010, η κανονιστική αυτή απόφαση ακυρώθηκε, με αποτέλεσμα, κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της υποθέσεως της κύριας δίκης, να μην υφίσταται υποχρεωτικός κατώτατος μισθός για τον κλάδο των ταχυδρομικών υπηρεσιών.

11 Ο νόμος περί καθορισμού ενιαίου κατώτατου μισθού (Gesetz zur Regelung eines allgemeinen Mindestlohns), της 11ης Αυγούστου 2014 (*BGBl.* 2014 I, σ. 1348), κατοχυρώνει, καταρχήν, για όλους τους εργαζομένους, το δικαίωμα σε κατώτατο ακαθάριστο μισθό 8,50 ευρώ ανά ώρα, από 1ης Ιανουαρίου 2015.

Η νομοθεσία του Land Ρηνανίας-Παλατινάτου

12 Το άρθρο 1 του νόμου του Land Ρηνανίας-Παλατινάτου για την εγγύηση της τηρήσεως των συλλογικών συμβάσεων και του κατώτατου μισθού κατά την ανάθεση των δημοσίων συμβάσεων (Landesgesetz zur Gewährleistung von Tariftreue und Mindestentgelt bei öffentlichen Auftragsvergaben), της 1ης Δεκεμβρίου 2010 (στο εξής: LTTG), ορίζει στην παράγραφο 1:

«Ο παρών νόμος αποτρέπει τις στρεβλώσεις του ανταγωνισμού οι οποίες δημιουργούνται κατά την ανάθεση δημοσίων συμβάσεων λόγω της χρησιμοποιήσεως χαμηλόμισθου εργατικού δυναμικού και ελαφρύνει από τις σχετικές επιβαρύνσεις τα συστήματα κοινωνικής ασφαλίσεως. Προς τον σκοπό αυτό, προβλέπει ότι οι αναθέτουσες αρχές [...] επιτρέπεται να ορίζουν ως αναδόχους δημοσίων συμβάσεων, κατά τις διατάξεις του παρόντος νόμου, μόνον επιχειρήσεις οι οποίες καταβάλλουν στους εργαζομένους τους τον κατώτατο μισθό που καθορίζεται με τον παρόντα νόμο και τηρούν τις συλλογικές συμβάσεις.»

13 Το άρθρο 3 του LTTG, το οποίο φέρει τον τίτλο «Κατώτατος μισθός», προβλέπει στην παράγραφο 1:

«Εφόσον δεν μπορεί να απαιτηθεί κατά το άρθρο 4 η τήρηση των συλλογικών συμβάσεων, οι δημόσιες συμβάσεις πρέπει να ανατίθενται μόνο σε επιχειρήσεις οι οποίες κατά την υποβολή της προσφοράς δεσμεύονται εγγράφως να καταβάλλουν στο προσωπικό τους, για την εκτέλεση του έργου, την ελάχιστη ωριαία αμοιβή των 8,50 ευρώ (μικτά) (κατώτατη αμοιβή) και να ακολουθούν, υπέρ των εργαζομένων, καθόλη τη διάρκεια εκτέλεσης, τις αναπροσαρμογές της κατώτατης αμοιβής [...]. [...] Ελλείψει δηλώσεως σχετικά με την κατώτατη αμοιβή κατά την υποβολή της προσφοράς και εφόσον η δήλωση αυτή δεν προσκομισθεί ούτε κατόπιν σχετικής προσκλήσεως, η προσφορά αποκλείεται από την αξιολόγηση. Εάν η [αρμόδια] υπηρεσία έχει δημοσιεύσει υποδείγματα […] για τις δηλώσεις σχετικά με την κατώτατη αμοιβή, τα υποδείγματα αυτά μπορούν να χρησιμοποιηθούν.»

14 Μετά την έκδοση της κανονιστικής αποφάσεως της κυβερνήσεως του Land Ρηνανίας-Παλατινάτου, της 11ης Δεκεμβρίου 2012, η προβλεπόμενη στο άρθρο 3, παράγραφος 1, του LTTG κατώτατη αμοιβή ανέρχεται πλέον στο ακαθάριστο ποσό των 8,70 ευρώ ανά ώρα.

15 Κατά το άρθρο 4 του LTTG, που φέρει τον τίτλο «Υποχρέωση τηρήσεως των συλλογικών συμβάσεων»:

«(1) Οι δημόσιες συμβάσεις που καταλαμβάνονται από τον νόμο σχετικά με τους όρους εργασίας που ισχύουν υποχρεωτικά για τους εργαζομένους οι οποίοι είναι διασυνοριακώς αποσπασμένοι ή οι οποίοι απασχολούνται νομίμως στην εθνική επικράτεια [(Gesetz über zwingende Arbeitsbedingungen für grenzüberschreitend entsandte und für regelmäßig im Inland beschäftigte Arbeitnehmer und Arbeitnehmerinnen), της 20ής Απριλίου 2009 (*BGBl.* 2009 I, σ. 799)], όπως αυτός εκάστοτε ισχύει, ανατίθενται μόνο σε επιχειρήσεις οι οποίες κατά την υποβολή προσφοράς δεσμεύονται εγγράφως να καταβάλουν στο προσωπικό τους για την εκτέλεση του έργου αμοιβή η οποία, ως προς το ύψος και τον τρόπο καταβολής της, είναι σύμφωνη τουλάχιστον με τις επιταγές της συλλογικής συμβάσεως που δεσμεύει την επιχείρηση βάσει του [εν λόγω νόμου].

[...]

(6) Ελλείψει δηλώσεως, κατά την υποβολή της προσφοράς, σχετικά με την τήρηση των συλλογικών συμβάσεων και εφόσον η δήλωση αυτή δεν προσκομισθεί ούτε κατόπιν σχετικής προσκλήσεως, η προσφορά αποκλείεται από την αξιολόγηση. Εάν η [αρμόδια] υπηρεσία έχει δημοσιεύσει υποδείγματα […] για τις δηλώσεις σχετικά με την τήρηση των συλλογικών συμβάσεων, τα υποδείγματα αυτά μπορούν να χρησιμοποιηθούν.»

16 Το άρθρο 5 του LTTG, το οποίο φέρει τον τίτλο «Υπεργολάβοι», ορίζει στην παράγραφό του 2:

«Σε περίπτωση που για την εκτέλεση συμβατικών παροχών η επιχείρηση προτίθεται να χρησιμοποιήσει υπεργολάβους, εγγυάται την εκ μέρους αυτών τήρηση των προβλεπομένων στις παραγράφους 3 και 4 υποχρεώσεων και διαβιβάζει στην αναθέτουσα αρχή δηλώσεις αυτών σχετικά με την κατώτατη αμοιβή και την τήρηση των συλλογικών συμβάσεων. [...]»

17 Το άρθρο 6 του LTTG, το οποίο φέρει τον τίτλο «Αποδεικτικά στοιχεία και έλεγχος», επιβάλλει στον ανάδοχο και τους υπεργολάβους ορισμένες υποχρεώσεις που αφορούν, μεταξύ άλλων, τη φύλαξη και την παροχή εγγράφων και στοιχείων, προκειμένου να καταστεί δυνατό στην αναθέτουσα αρχή να ελέγχει τη συμμόρφωση προς τις υποχρεώσεις που επιβάλλει ο LTTG.

18 Το άρθρο 7 του LTTG, με τίτλο «Κυρώσεις», ορίζει:

«(1) Για να διασφαλιστεί η τήρηση των κατά τα άρθρα 3 έως 6 υποχρεώσεων, στη σύμβαση μεταξύ της αναθέτουσας αρχής και του αναδόχου προβλέπεται, για κάθε υπαίτια παράβαση αυτών, ποινική ρήτρα 1 % επί της αξίας της συμβάσεως εις βάρος του αναδόχου· σε περίπτωση πολλαπλών παραβάσεων, το συνολικό άθροισμα των ποινικών ρητρών δεν μπορεί να υπερβαίνει το 10 % της αξίας της συμβάσεως. Ο ανάδοχος υποχρεούται στην καταβολή της ποινικής ρήτρας του πρώτου εδαφίου και στην περίπτωση κατά την οποία την παράβαση διαπράττει υπεργολάβος, ο δε ανάδοχος γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει την εν λόγω παράβαση. Αν η ποινική ρήτρα είναι δυσανάλογα υψηλή, μπορεί κατόπιν αιτήματος του αναδόχου να μειωθεί από την αναθέτουσα αρχή στο κατάλληλο ποσό. [...]

(2) Η αναθέτουσα αρχή συμφωνεί με τον ανάδοχο ότι η εκ μέρους του παράβαση των κατά τα άρθρα 3 έως 6 υποχρεώσεων, η οποία συνιστά τουλάχιστον βαριά και σοβαρή αμέλεια, παρέχει στην αναθέτουσα αρχή δικαίωμα καταγγελίας της συμβάσεως χωρίς προειδοποίηση για σοβαρό λόγο.

(3) Αν ο ανάδοχος ή υπεργολάβος παρέβη τουλάχιστον από βαριά αμέλεια ή κατ' επανάληψη τις υποχρεώσεις τις οποίες υπέχει βάσει του παρόντος νόμου, η αναθέτουσα αρχή μπορεί να αποκλείσει τον εν λόγω ανάδοχο ή υπεργολάβο από τη σύναψη δημοσίων συμβάσεων για χρονικό διάστημα ανώτατης διάρκειας τριών ετών.

[...]»

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

19 Από την απόφαση του αιτούντος δικαστηρίου προκύπτει ότι, στις 23 Απριλίου 2013, ο Δήμος Landau προκήρυξε ανοικτό διαγωνισμό, σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, περιλαμβάνοντα δύο τμήματα, για τη σύναψη δημόσιας συμβάσεως με αντικείμενο τις ταχυδρομικές υπηρεσίες του οικείου δήμου και, ειδικότερα, για τη σύναψη συμβάσεως-πλαισίου σχετικά με τη συλλογή, τη μεταφορά και την παράδοση επιστολών, πακέτων και δεμάτων. Η διάρκεια της συμβάσεως οριζόταν σε δύο έτη, με δυνατότητα της αναθέτουσας αρχής να παρατείνει μονομερώς τη σύμβαση δύο φορές, για περίοδο ενός έτους κάθε φορά.

20 Κατά το σημείο ΙΙΙ 2.2, υπό 4, της προκηρύξεως του διαγωνισμού, το οποίο περιλαμβάνεται στον τίτλο «Χρηματοδοτική και οικονομική ικανότητα», «ο ανάδοχος τηρεί τις διατάξεις [του LTTG]».

21 Κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης δεν υφίστατο συλλογική σύμβαση ορίζουσα κατώτατο μισθό και δεσμεύουσα τις επιχειρήσεις του κλάδου των ταχυδρομικών υπηρεσιών δυνάμει του AEntG. Κατά την ίδια ημερομηνία, εξάλλου, οι επιχειρήσεις δεν υποχρεούνταν σε καταβολή ούτε του ενιαίου κατώτατου μισθού που θεσπίστηκε με τον νόμο της 11ης Αυγούστου 2014 περί καθορισμού ενιαίου κατώτατου μισθού.

22 Το παράρτημα Ε6 της συγγραφής υποχρεώσεων της επίμαχης στο πλαίσιο της κύριας δίκης δημόσιας συμβάσεως έφερε τον τίτλο «Υπόδειγμα δηλώσεως κατά το άρθρο 3, παράγραφος 1, του LTTG». Σκοπός του εν λόγω παραρτήματος ήταν να επιτρέψει στους διαγωνιζομένους να υποβάλουν, κατά την κατάθεση της προσφοράς τους, δήλωση περί τηρήσεως του κατώτατου μισθού τόσο για λογαριασμό τους όσο και για λογαριασμό των υπεργολάβων τους.

23 Το υπόδειγμα δηλώσεως ήταν διατυπωμένο ως εξής:

«Διά της παρούσας, αναλαμβάνω/αναλαμβάνουμε την υποχρέωση

1. Να καταβάλλω/ουμε στους εργαζομένους για την εκτέλεση του έργου τουλάχιστον την ωριαία αμοιβή (μικτή) που προβλέπεται από την εκάστοτε ισχύουσα κανονιστική απόφαση του Land περί καθορισμού κατώτατου μισθού, κατά το άρθρο 3, παράγραφος 2, τρίτη περίοδος, του [LTTG], εκτός της περιπτώσεως που τις υπηρεσίες παρέχουν εκπαιδευόμενοι·

2. Να επιλέγω/ουμε προσεκτικά τις επιχειρήσεις υπεργολαβίας και, ιδίως, να ελέγχω/ουμε εάν οι προσφορές τους μπορούν να έχουν υπολογιστεί με βάση τον κατώτατο καταβλητέο μισθό·

3. Να διασφαλίζω/ουμε, σε περίπτωση εκτέλεσης της συμβάσεως από υπεργολάβους ή εργαζομένους φορέων δανεισμού προσωπικού ή τους εργαζόμενους του φορέα δανεισμού προσωπικού της επιχείρησης υπεργολαβίας την τήρηση των κατά το άρθρο 4, παράγραφος 1, του LTTG και το άρθρο 3, παράγραφος 1, του LTTG υποχρεώσεων και να υποβάλλω/ουμε στην αναθέτουσα αρχή τις δηλώσεις με τις οποίες οι υπεργολάβοι και οι φορείς δανεισμού προσωπικού αναλαμβάνουν τη δέσμευση να τηρούν την κατώτατη αμοιβή και τις συλλογικές συμβάσεις·

4. Να τηρώ/ούμε και να υποβάλλω/ουμε στην αναθέτουσα αρχή, κατ' αίτηση της τελευταίας, πλήρεις και ελέγξιμους φακέλους του απασχολούμενου για την εκτέλεση του έργου προσωπικού και να επισημαίνω/ουμε στους εργαζομένους το ενδεχόμενο διενέργειας ελέγχων από την αναθέτουσα αρχή».

24 Με επιστολή της 16ης Μαΐου 2013, η RegioPost υποστήριξε ότι οι κατά το άρθρο 3 του LTTG δηλώσεις περί κατώτατου μισθού ήταν αντίθετες προς το δίκαιο των δημοσίων συμβάσεων. Επισύναψε, στην προσφορά της, η οποία υποβλήθηκε εμπροθέσμως, δηλώσεις των υπεργολάβων που είχε συντάξει η ίδια. Δεν υπέβαλε, ωστόσο, δήλωση, για λογαριασμό της, περί τηρήσεως του κατώτατου μισθού.

25 Με ηλεκτρονικό μήνυμα της 25ης Ιουνίου 2013, ο Δήμος Landau έδωσε στη RegioPost τη δυνατότητα να προσκομίσει, εντός προθεσμίας 14 ημερών, τις κατά το άρθρο 3 του LTTG δηλώσεις περί κατώτατου μισθού, επισημαίνοντας ταυτόχρονα ότι σε περίπτωση που η RegioPost δεν ανταποκρινόταν στο αίτημα αυτό θα απέκλειε την προσφορά της.

26 Με επιστολή της 27ης Ιουνίου 2013, η RegioPost περιορίστηκε να επαναλάβει τις αιτιάσεις της και να δηλώσει ότι, σε περίπτωση αποκλεισμού της προσφοράς θα ασκήσει προσφυγή.

27 Με επιστολή της 11ης Ιουλίου 2013, ο Δήμος Landau ενημέρωσε τη RegioPost ότι, ελλείψει υποβολής των κατά το άρθρο 3 του LTTG δηλώσεων περί κατώτατου μισθού, η προσφορά της δεν μπορούσε να αξιολογηθεί. Στην ίδια επιστολή ανέφερε ότι το πρώτο τμήμα της συμβάσεως θα ανατίθετο στην PostCon Deutschland GmbH και το δεύτερο τμήμα στην Deutsche Post AG.

28 Με απόφαση της 23ης Οκτωβρίου 2013, το Vergabekammer Rheinland-Pfalz (πρωτοβάθμιο όργανο επιλύσεως διαφορών από διαδικασίες συνάψεως δημοσίων συμβάσεων του Land Ρηνανίας-Παλατινάτου) απέρριψε την προσφυγή που η RegioPost είχε ασκήσει στις 15 Ιουλίου 2013, κρίνοντας, μεταξύ άλλων, ότι η προσφορά της ορθώς είχε αποκλειστεί λόγω μη υποβολής των δηλώσεων περί κατώτατου μισθού, τις οποίες νομίμως είχε ζητήσει η αναθέτουσα αρχή.

29 Το αιτούν δικαστήριο, το οποίο επελήφθη της διαφοράς σε δεύτερο βαθμό, εκτιμά ότι η επίλυσή της εξαρτάται από το αν οφείλει να μην εφαρμόσει το άρθρο 3 του LTTG, για τον λόγο ότι η διάταξη αυτή είναι αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης.

30 Το εν λόγω δικαστήριο εκτιμά ότι το άρθρο 3, παράγραφος 1, του LTTG περιέχει έναν ειδικό όρο σχετικά με την εκτέλεση της συμβάσεως, ο οποίος, κατά το άρθρο 26 της οδηγίας 2004/18, είναι νόμιμος μόνον εάν είναι συμβατός με το δίκαιο της Ένωσης.

31 Το εν λόγω δικαστήριο εκτιμά, ωστόσο, ότι δεν είναι σε θέση να επαληθεύσει τη συμβατότητα αυτή, ακόμη και αν λάβει υπόψη τη νομολογία του Δικαστηρίου και, ιδίως, την απόφαση Rüffert (C-346/06, EU:C:2008:189).

32 Το αιτούν δικαστήριο φρονεί ότι το γεγονός ότι η RegioPost είναι εταιρία εγκατεστημένη στη Γερμανία και οι λοιποί προσφέροντες έχουν επίσης την έδρα τους στο έδαφος του ίδιου κράτους μέλους δεν εμποδίζει την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος, δεδομένου ότι το ερώτημα εάν διάταξη του εθνικού δικαίου θα πρέπει να μην εφαρμόζεται ως ενδεχομένως μη συμβατή με το δίκαιο της Ένωσης αποτελεί νομικό ζήτημα το οποίο τίθεται ανεξάρτητα από την ιθαγένεια των μετεχόντων στη διαδικασία συνάψεως της συμβάσεως ή στη διαδικασία προσφυγής.

33 Όσον αφορά τη συμβατότητα του επίδικου στο πλαίσιο της κύριας δίκης εθνικού μέτρου με το άρθρο 56, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, το αιτούν δικαστήριο παρατηρεί ότι η υποχρέωση των εγκατεστημένων σε άλλα, πλην της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, κράτη μέλη επιχειρήσεων να καθορίζουν τους μισθούς που καταβάλλουν στους εργαζομένους τους στο συνήθως ανώτερο ύψος αμοιβών που ισχύει στον τόπο εκπληρώσεως της παροχής στο κράτος μέλος αυτό έχει ως συνέπεια οι επιχειρήσεις αυτές να χάνουν το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα που αντλούν λόγω χαμηλότερου εργατικού τους κόστους, ενώ το πλεονέκτημα αυτό είναι συχνά απαραίτητο για την αντιστάθμιση των διαρθρωτικών πλεονεκτημάτων των οποίων απολαύουν οι ημεδαπές επιχειρήσεις

και για την πρόσβαση στην οικεία αγορά. Επομένως, η υποχρέωση τηρήσεως του κατώτατου μισθού κατά το άρθρο 3, παράγραφος 1, του LTTG συνιστά εμπόδιο για τις εγκατεστημένες στα άλλα αυτά κράτη μέλη επιχειρήσεις το οποίο καταρχήν απαγορεύεται από το άρθρο 56, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.

34 Εντούτοις, το αιτούν δικαστήριο φρονεί ότι το δίκαιο της Ένωσης δεν αντιτίθεται στην εφαρμογή του άρθρου 3, παράγραφος 1, του LTTG επί των εν λόγω επιχειρήσεων, εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 96/71. Κατά το αιτούν δικαστήριο, πάντως, υφίστανται αμφιβολίες όσον αφορά το ζήτημα αυτό.

35 Αφενός, το εν λόγω δικαστήριο παρατηρεί ότι, καίτοι το άρθρο 3, παράγραφος 1, του LTTG συνιστά πράγματι νομοθετική διάταξη η οποία καθορίζει το ύψος του κατώτατου μισθού, ωστόσο η διάταξη αυτή δεν εγγυάται στους εργαζομένους την καταβολή εκ μέρους του εργοδότη του κατώτατου μισθού. Συγκεκριμένα, η εν λόγω εθνική διάταξη απαγορεύει απλώς στις αναθέτουσες αρχές να αναθέτουν δημόσια σύμβαση σε προσφέροντες που δεν έχουν δεσμευτεί ότι θα καταβάλλουν τον προβλεπόμενο από αυτή κατώτατο μισθό στους εργαζομένους που απασχολούνται στην εκτέλεση της οικείας δημόσιας συμβάσεως.

36 Αφετέρου, το εν λόγω δικαστήριο επισημαίνει ότι η υποχρέωση περί κατώτατου μισθού η οποία απορρέει από το άρθρο 3, παράγραφος 1, του LTTG αφορά μόνον τους εργαζομένους του αναδόχου που απασχολούνται στην εκτέλεση της οικείας δημόσιας συμβάσεως. Ωστόσο, εργαζόμενος ο οποίος απασχολείται στην εκτέλεση συμβάσεως του ιδιωτικού τομέα δεν είναι λιγότερο άξιος κοινωνικής προστασίας από κάποιον που απασχολείται στην εκτέλεση δημόσιας συμβάσεως.

37 Όσον αφορά τα συμπεράσματα που πρέπει να συναχθούν από την απόφαση Rüffert (C-346/06, EU:C:2008:189), το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, στη γερμανική θεωρία, υποστηρίχθηκε, μεταξύ άλλων, ότι η εν λόγω απόφαση έχει την έννοια ότι το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 96/71 δεν αντιτίθεται σε διάταξη όπως αυτή του άρθρου 3, παράγραφος 1, του LTTG, ο οποίος εισάγει στη νομοθεσία όριο κατώτατου μισθού, ακόμη και αν το όριο αυτό πρέπει να τηρείται μόνο στο πλαίσιο της εκτελέσεως δημοσίων συμβάσεων, δεδομένου ότι η απαίτηση περί γενικώς δεσμευτικού χαρακτήρα αφορά μόνον τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας και όχι τις νομοθετικές διατάξεις.

38 Το αιτούν δικαστήριο διατυπώνει, εντούτοις, σοβαρές αμφιβολίες για την ορθότητα της ανωτέρω απόψεως. Φρονεί ότι, όσον αφορά τους περιορισμούς μιας θεμελιώδους ελευθερίας, όπως η ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, θα ήταν παράλογη η ερμηνεία του άρθρου 3, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας υπό την έννοια ότι αυτό απαιτεί οι συλλογικές συμβάσεις περί καθορισμού κατώτατου μισθού να είναι γενικώς δεσμευτικές, εκτεινόμενες σε όλους τους εργαζομένους του οικείου τομέα, ανεξαρτήτως του αν αυτοί απασχολούνται για την εκτέλεση συμβάσεων του δημόσιου ή του ιδιωτικού τομέα, ενώ το πεδίο εφαρμογής νομοθετικών διατάξεων περί καθορισμού ελάχιστου μισθού θα μπορούσε να καταλαμβάνει μόνον τους εργαζομένους που απασχολούνται για την εκτέλεση δημοσίων συμβάσεων.

39 Το εν λόγω δικαστήριο φρονεί ότι, σε περίπτωση που γίνει δεκτό ότι εθνική ρύθμιση όπως αυτή του άρθρου 3, παράγραφος 1, του LTTG, η οποία υποχρεώνει τους προσφέροντες και τους υπεργολάβους τους να δεσμευθούν ότι θα καταβάλλουν έναν κατώτατο μισθό στο προσωπικό που απασχολείται στην εκτέλεση έργου που αποτελεί το αντικείμενο δημόσιας συμβάσεως, είναι συμβατή με το άρθρο 56 ΣΛΕΕ, θα πρέπει να εξετασθεί η συμβατότητα με το άρθρο 26 της οδηγίας 2004/18 της κυρώσεως που προβλέπεται από την εν λόγω διάταξη του εθνικού δικαίου για την περίπτωση παραβάσεως της ως άνω υποχρεώσεως, ήτοι του αποκλεισμού του προσφέροντος από τη συμμετοχή στη διαδικασία συνάψεως της δημόσιας συμβάσεως.

40 Το αιτούν δικαστήριο φρονεί ότι η συμβατότητα είναι αμφίβολη, δεδομένου ότι, ακόμη και αν το άρθρο 3, παράγραφος 1, του LTTG συνιστά ειδικό όρο σχετικά με την εκτέλεση της σύμβασης κατά την έννοια του άρθρου 26 της εν λόγω οδηγίας, πάντως η οδηγία δεν προβλέπει ως λόγο αποκλεισμού από τη συμμετοχή σε διαγωνισμό την παράβαση τέτοιου ειδικού όρου. Εξάλλου, ένας τέτοιος λόγος αποκλεισμού δύσκολα θα μπορούσε να γίνει δεκτός, καθόσον το ζήτημα της τηρήσεως

εκ μέρους του προσφέροντος των ειδικών όρων τους οποίους αυτός ανέλαβε να τηρήσει τίθεται μόνο μετά την ανάθεση της συμβάσεως στον εν λόγω επιχειρηματία. Επομένως, δεν πρόκειται για κριτήριο ποιοτικής επιλογής του οποίου η μη τήρηση θα μπορούσε να δικαιολογήσει τον αποκλεισμό κάποιου προσφέροντος.

41 Το εν λόγω δικαστήριο εκτιμά ότι η κύρωση του αποκλεισμού της προσφοράς σε περίπτωση παραβάσεως του άρθρου 3, παράγραφος 1, του LTTG δεν έχει νόμιμη βάση, δεδομένου ότι οι επιβαλλόμενες από τη διάταξη αυτή υποχρεώσεις έχουν απλώς διακηρυκτικό χαρακτήρα.

42 Εξάλλου, το αιτούν δικαστήριο φρονεί ότι η ως άνω κύρωση είναι περιττή, δεδομένου ότι, στο πλαίσιο μιας διαδικασίας συνάψεως δημόσιας συμβάσεως, όπως αυτή της κύριας δίκης, η κατά το άρθρο 3, παράγραφος 1, του LTTG υποχρέωση καταβολής του κατώτατου μισθού περιλαμβάνεται μεταξύ των υποχρεώσεων που προβλέπονται τόσο από την προκήρυξη του διαγωνισμού όσο και από τη συγγραφή υποχρεώσεων, σε τήρηση των οποίων ο ανάδοχος υποχρεούται συμβατικώς κατόπιν της συνάψεως της δημοσίας συμβάσεως και προς τις οποίες η συμμόρφωση διασφαλίζεται με την πρόβλεψη συμβατικής ποινικής ρήτρας κατά το άρθρο 7, παράγραφος 1, του LTTG.

43 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Oberlandesgericht Koblenz αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Αντιβαίνει στο άρθρο 56, πρώτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας [96/71], διάταξη εθνικού δικαίου που επιβάλλει στην αναθέτουσα αρχή να συνάπτει δημόσιες συμβάσεις μόνο με επιχειρήσεις οι οποίες, μαζί με τους υπεργολάβους τους, αναλαμβάνουν κατά την υποβολή προσφοράς γραπτώς την υποχρέωση να καταβάλλουν στο προσωπικό τους για την εκτέλεση της συμβάσεως το κατώτατο όριο μισθού που καθορίζεται από το κράτος μόνο για συμβάσεις του δημοσίου, όχι όμως και του ιδιωτικού τομέα, όταν δεν υφίσταται ούτε προβλεπόμενο με νόμο γενικό κατώτατο όριο μισθού ούτε γενική συλλογική σύμβαση εργασίας που να δεσμεύει τους εν δυνάμει αναδόχους και τους πιθανούς υπεργολάβους;

2) Σε περίπτωση αρνητικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα:

Αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης στον τομέα της συνάψεως δημοσίων συμβάσεων και ειδικότερα στο άρθρο 26 της οδηγίας 2004/18 διάταξη εθνικού δικαίου όπως αυτή του άρθρου 3, παράγραφος 1, τρίτη περίοδος, του LTTG, η οποία προβλέπει τον υποχρεωτικό αποκλεισμό μιας προσφοράς εάν ο υποβάλλων προσφορά δεν αναλάβει με χωριστή δήλωση, ήδη κατά την υποβολή της προσφοράς, την υποχρέωση να προβεί σε πράξη στην οποία, σε περίπτωση αναθέσεως της συμβάσεως, θα είχε συμβατική υποχρέωση να προβεί ακόμη και χωρίς την υποβολή της εν λόγω δηλώσεως;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του παραδεκτού

44 Ο Δήμος Landau καθώς και η Γερμανική και η Ιταλική Κυβέρνηση προβάλλουν ένσταση απαραδέκτου του πρώτου ερωτήματος επικαλούμενες την έλλειψη, η οποία επιβεβαιώνεται από το αιτούν δικαστήριο, οποιουδήποτε διασυνοριακού στοιχείου το οποίο να χαρακτηρίζει τη διαφορά της κύριας δίκης, στο μέτρο που όλες οι επιχειρήσεις οι οποίες μετέσχαν στη διαδικασία συνάψεως της επίμαχης στο πλαίσιο της κύριας δίκης συμβάσεως έχουν την έδρα τους στο έδαφος του κράτους μέλους της αναθέτουσας αρχής, ήτοι στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας. Ελλείψει διασυνοριακού στοιχείου, το Δικαστήριο δεν έχει αρμοδιότητα να αποφανθεί επί της συμβατότητας του επίμαχου στο πλαίσιο της κύριας δίκης μέτρου με την οδηγία 96/71 και/ή με το άρθρο 56 ΣΛΕΕ. Η Ιταλική Κυβέρνηση αμφισβητεί επίσης το παραδεκτό του δεύτερου ερωτήματος, για παρόμοιους λόγους.

45 Οι ενστάσεις αυτές πρέπει να απορριφθούν.

46 Καταρχάς, υπενθυμίζεται ότι το γεγονός ότι εθνικό δικαστήριο διατύπωσε, από τυπικής απόψεως, προδικαστικό ερώτημα αναφερόμενο σε ορισμένες διατάξεις του δικαίου της Ένωσης δεν εμποδίζει το Δικαστήριο να παράσχει στο εν λόγω δικαιοδοτικό όργανο όλα τα ερμηνευτικά στοιχεία που θα ήταν ενδεχομένως χρήσιμα για την εκδίκαση της επίδικης υποθέσεως, ανεξαρτήτως του αν το εθνικό δικαστήριο αναφέρθηκε σε αυτά κατά τη διατύπωση των ερωτημάτων του. Συναφώς, απόκειται στο Δικαστήριο να εξαγάγει, από το σύνολο των στοιχείων που παρέχει το εθνικό δικαστήριο και ιδίως από το σκεπτικό της αποφάσεως περί παραπομπής, εκείνα τα στοιχεία του δικαίου της Ένωσης που χρειάζονται ερμηνεία, υπό το πρίσμα του αντικειμένου της διαφοράς (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση Vicoplus κ.λπ., C-307/09 έως C-309/09, EU:C:2011:64, σκέψη 22).

47 Συναφώς, προκειμένου να δοθεί λυσιτελής απάντηση στο αιτούν δικαστήριο, το πρώτο ερώτημα πρέπει να εξετασθεί καταρχάς υπό το πρίσμα της διατάξεως του δικαίου της Ένωσης η οποία ακριβώς το διέπει, ήτοι του άρθρου 26 της οδηγίας 2004/18, διάταξη στην οποία, εξάλλου, ρητώς αναφέρεται το αιτούν δικαστήριο στο πλαίσιο του δεύτερου ερωτήματος (βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση Rüffert, C-346/06, EU:C:2008:189, σκέψη 18).

48 Από τη δικογραφία που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο και, ειδικότερα, από την απόφαση του Vergabekammer Rheinland-Pfalz, μνεία της οποίας γίνεται στη σκέψη 28 της παρούσας αποφάσεως, προκύπτει ότι η ως άνω οδηγία εφαρμόζεται στην υπόθεση της κύριας δίκης δεδομένου ότι η αξία της επίδικης συμβάσεως υπερβαίνει κατά πολύ το σχετικό όριο εφαρμογής της οδηγίας αυτής, το οποίο κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης ανερχόταν σε 200 000 ευρώ.

49 Στο μέτρο που, στην προκειμένη περίπτωση, η οδηγία 2004/18 έχει εφαρμογή, γεγονός εξάλλου το οποίο δεν αμφισβητήθηκε από κανέναν από τους ενδιαφερομένους που κατέθεσαν γραπτές παρατηρήσεις ή έλαβαν μέρος στην επ' ακροατηρίου συζήτηση ενώπιον του Δικαστηρίου, ερώτημα σχετικό με την ερμηνεία κάποιας εκ των διατάξεών της, εν προκειμένω του άρθρου της 26, είναι παραδεκτό, ακόμη και αν, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της κύριας δίκης, αυτό τίθεται στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς της οποίας όλα τα στοιχεία εντοπίζονται στο εσωτερικό ενός και μόνον κράτους μέλους.

50 Εξάλλου, μολονότι στην υπό κρίση υπόθεση όλα τα στοιχεία της διαφοράς εντοπίζονται στο εσωτερικό ενός και μόνον κράτους μέλους, το Δικαστήριο έχει αρμοδιότητα να αποφανθεί επί του άρθρου 56 ΣΛΕΕ, καθόσον ο βαθμός εναρμονίσεως που προβλέπει η εν λόγω οδηγία το επιτρέπει.

51 Συγκεκριμένα, στο μέτρο που η αξία της επίδικης στο πλαίσιο της κύριας δίκης συμβάσεως υπερβαίνει σαφώς το σχετικό όριο εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η σύμβαση αυτή εμφανίζει βέβαιο διασυνοριακό ενδιαφέρον. Επομένως, ουδόλως μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο επιχειρήσεις εγκατεστημένες σε άλλα, πλην της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, κράτη μέλη να είχαν εκφράσει ενδιαφέρον, μετά τη δημοσίευση της προκηρύξεως του εν λόγω διαγωνισμού, για συμμετοχή σε αυτόν, ακόμη και αν, τελικώς, αποφάσισαν να μη μετάσχουν για δικούς τους λόγους στους οποίους, πάντως –όσον αφορά ορισμένες από τις εν λόγω επιχειρήσεις, οι οποίες είναι εγκατεστημένες σε κράτη μέλη στα οποία το κόστος ζωής και το ισχύον όριο κατώτατου μισθού είναι σημαντικά χαμηλότερα από τα ισχύοντα στο Land Ρηνανίας-Παλατινάτου– θα μπορούσε να περιλαμβάνεται η ρητώς επιβαλλόμενη υποχρέωση περί τηρήσεως του κατώτατου μισθού που καθορίζεται στο οικείο Land.

52 Κατά συνέπεια, το πρώτο ερώτημα, αναδιατυπωθέν υπό την έννοια ότι αφορά καταρχάς την ερμηνεία του άρθρου 26 της οδηγίας 2004/18, και το δεύτερο ερώτημα είναι παραδεκτά.

Επί της ουσίας

Επί του πρώτου ερωτήματος

53 Υπό το πρίσμα των προεκτεθέντων σχετικά με το παραδεκτό της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι, με το πρώτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 26 της οδηγίας 2004/18 έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε νομοθετική ρύθμιση περιφερειακής αρχής κράτους μέλους, όπως η επίμαχη στο πλαίσιο της κύριας δίκης, η οποία υποχρεώνει τους προσφέροντες και τους υπεργολάβους τους να δεσμευθούν, με γραπτή δήλωση επισυναπτόμενη στην προσφορά τους, ότι θα καταβάλλουν στο προσωπικό που θα απασχοληθεί στην εκτέλεση των παροχών που αποτελούν το αντικείμενο της οικείας δημόσιας συμβάσεως κατώτατο μισθό που καθορίζεται από την εν λόγω νομοθετική ρύθμιση.

54 Συναφώς, εθνική ρύθμιση όπως αυτή του άρθρου 3 του LTTG, η οποία υποχρεώνει κάθε προσφέροντα και υπεργολάβο να δεσμευθεί έναντι της αναθέτουσας αρχής ότι θα καταβάλλει στο προσωπικό που θα απασχοληθεί στην εκτέλεση της οικείας δημόσιας συμβάσεως κατώτατο μισθό που καθορίζεται από τον νόμο, πρέπει να χαρακτηριστεί ως «ειδικός όρος σχετικά με την εκτέλεση της συμβάσεως» ο οποίος αφορά «κοινωνικές παραμέτρους» κατά την έννοια του άρθρου 26 της οδηγίας αυτής.

55 Εν προκειμένω, ο ειδικός αυτός όρος επισημάνθηκε τόσο στην προκήρυξη διαγωνισμού όσο και στη συγγραφή υποχρεώσεων, κατά τρόπον ώστε η διαδικαστική προϋπόθεση της διαφάνειας την οποία προβλέπει το τελευταίο αυτό άρθρο πληρούται.

56 Εξάλλου, από την αιτιολογική σκέψη 33 της ίδιας οδηγίας προκύπτει ότι ειδικός όρος σχετικά με την εκτέλεση μιας σύμβασης συνάδει με το δίκαιο της Ένωσης, εφόσον δεν εισάγει άμεσα ή έμμεσα διάκριση. Δεν αμφισβητείται ότι εθνική ρύθμιση όπως η επίμαχη στο πλαίσιο της κύριας δίκης πληροί την προϋπόθεση αυτή.

57 Επιπροσθέτως, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, οσάκις εθνικό μέτρο εμπίπτει σε τομέα ο οποίος έχει αποτελέσει αντικείμενο πλήρους εναρμονίσεως στο επίπεδο της Ένωσης πρέπει να εκτιμάται υπό το πρίσμα των διατάξεων αυτού του μέτρου εναρμονίσεως και όχι εκείνων του πρωτογενούς δικαίου της Ένωσης (βλ. υπό την έννοια αυτή, μεταξύ άλλων, αποφάσεις DaimlerChrysler, C-324/99, EU:C:2001:682, σκέψη 32, Brzeziński, C-313/05, EU:C:2007:33, σκέψη 44, και Επιτροπή κατά Ουγγαρίας, C-115/13, EU:C:2014:253, σκέψη 38).

58 Πάντως, κατά το άρθρο 26 της οδηγίας 2004/18, η επιβολή ειδικών όρων σχετικά με την εκτέλεση της σύμβασης είναι δυνατή «με την προϋπόθεση ότι οι όροι αυτοί είναι συμβατοί με το κοινοτικό δίκαιο».

59 Εξ αυτού συνάγεται ότι η εν λόγω οδηγία δεν ρυθμίζει κατά τρόπο διεξοδικό τον τομέα των ειδικών όρων σχετικά με την εκτέλεση της σύμβασης, γεγονός που σημαίνει ότι η επίμαχη στο πλαίσιο της κύριας δίκης νομοθετική ρύθμιση μπορεί να εξεταστεί υπό το πρίσμα του πρωτογενούς δικαίου της Ένωσης.

60 Τούτου δοθέντος, σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη 34 της οδηγίας 2004/18, κατά την εξέταση της συμβατότητας με το δίκαιο της Ένωσης του επίμαχου στο πλαίσιο της κύριας δίκης μέτρου, πρέπει να ερευνάται εάν, στις διασυνοριακές περιπτώσεις, όπου οι εργαζόμενοι ενός κράτους μέλους παρέχουν υπηρεσίες σε άλλο κράτος μέλος για την υλοποίηση δημόσιας συμβάσεως, οι ελάχιστες προϋποθέσεις που θέτει η οδηγία 96/71 τηρούνται στη χώρα υποδοχής όσον αφορά αυτούς τους αποσπασμένους εργαζομένους.

61 Εν προκειμένω, διαπιστώνεται ότι το αιτούν δικαστήριο διερωτάται ως προς τις επιπτώσεις του επίμαχου στο πλαίσιο της κύριας δίκης εθνικού μέτρου σε εγκατεστημένες εκτός του γερμανικού εδάφους επιχειρήσεις, οι οποίες, ενδεχομένως, ενδιαφέρονταν να συμμετάσχουν στη διαδικασία

αναθέσεως της οικείας δημόσιας συμβάσεως και προτίθεντο να προβούν σε απόσπαση εργαζομένων τους στο έδαφος του εν λόγω κράτους μέλους, με το σκεπτικό ότι οι επιχειρήσεις αυτές ενδέχεται να παραιτήθηκαν από την ως άνω συμμετοχή εξαιτίας της επιβαλλόμενης σε αυτές υποχρεώσεως να δεσμευθούν στην τήρηση του προβλεπόμενου από τον LTTG κατώτατου μισθού. Επομένως, το εθνικό αυτό μέτρο πρέπει να εξετασθεί υπό το πρίσμα του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 96/71.

62 Συναφώς, παρατηρείται ότι διάταξη όπως αυτή του άρθρου 3 του LTTG πρέπει να χαρακτηριστεί ως «νομοθετική διάταξη», υπό την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, πρώτη περίπτωση, της εν λόγω οδηγίας, προβλέπουσα ένα «όριο κατώτατου μισθού», κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, στοιχείο γ', της ίδιας οδηγίας. Συγκεκριμένα, αφενός, διάταξη όπως αυτή του άρθρου 3 του LTTG, σε αντίθεση με τον νόμο του Land της Κάτω Σαξωνίας για τη σύναψη δημόσιων συμβάσεων που αποτελούσε το αντικείμενο της υποθέσεως επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση Rüffert (C-346/06, EU:C:2008:189), ορίζει η ίδια το όριο κατώτατου μισθού. Αφετέρου, κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, ούτε ο AEntG ούτε άλλη εθνική νομοθετική ρύθμιση επέβαλλαν, όσον αφορά τον τομέα των ταχυδρομικών υπηρεσιών, χαμηλότερο μισθό.

63 Ο χαρακτηρισμός αυτός δεν αναιρείται από το γεγονός ότι το εθνικό μέτρο περί του οποίου πρόκειται εφαρμόζεται στις δημόσιες συμβάσεις και όχι στις συμβάσεις του ιδιωτικού τομέα, δεδομένου ότι η προϋπόθεση περί γενικώς δεσμευτικού χαρακτήρα που προβλέπεται από το άρθρο 3, παράγραφος 8, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 96/71 έχει εφαρμογή μόνο στις συλλογικές συμβάσεις ή διαιτητικές αποφάσεις που αναφέρονται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, δεύτερη περίπτωση, της εν λόγω οδηγίας.

64 Επιπροσθέτως, καθόσον το επίμαχο στο πλαίσιο της κύριας δίκης εθνικό μέτρο εντάσσεται στο πλαίσιο του άρθρου 26 της οδηγίας 2004/18 το οποίο επιτρέπει, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, την επιβολή κατώτατου μισθού στο πλαίσιο των δημοσίων συμβάσεων, δεν μπορεί να απαιτείται το εν λόγω μέτρο να εκτείνεται πέραν του συγκεκριμένου αυτού τομέα και να ισχύει γενικώς για όλες τις συμβάσεις, συμπεριλαμβανομένων των ιδιωτικών.

65 Πράγματι, ο περιορισμός του πεδίου εφαρμογής του εθνικού μέτρου στις δημόσιες συμβάσεις αποτελεί απλώς συνέπεια του γεγονότος ότι, για τον εν λόγω τομέα, υφίστανται ειδικές ρυθμίσεις του δικαίου της Ένωσης, εν προκειμένω αυτές που θεσπίζει η οδηγία 2004/18.

66 Επομένως, το άρθρο 26 της οδηγίας 2004/18, σε συνδυασμό με την οδηγία 96/71, επιτρέπει στο κράτος μέλος υποδοχής να προβλέπει, στο πλαίσιο της αναθέσεως δημόσιας συμβάσεως, επιτακτικούς κανόνες περί ελάχιστης προστασίας, κατά το άρθρο 3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, στοιχείο γ', της δεύτερης αυτής οδηγίας, όπως ο επίμαχος στο πλαίσιο της κύριας δίκης, ο οποίος επιβάλλει στις επιχειρήσεις που είναι εγκατεστημένες σε άλλα κράτη μέλη την τήρηση ενός ορίου κατώτατου μισθού υπέρ των εργαζομένων τους που έχουν αποσπασθεί στο έδαφος του κράτους μέλους υποδοχής για την εκτέλεση της δημόσιας αυτής συμβάσεως. Συγκεκριμένα, ένας τέτοιος κανόνας αποτελεί ένα από τα στοιχεία του βαθμού προστασίας που πρέπει να διασφαλίζεται στους εν λόγω εργαζομένους (βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση Laval un Partneri, C-341/05, EU:C:2007:809, σκέψεις 74, 80 και 81).

67 Η ορθότητα της ερμηνείας αυτής του άρθρου 26 της οδηγίας 2004/18 επιβεβαιώνεται όταν η εν λόγω διάταξη ερμηνευτεί υπό το πρίσμα του άρθρου 56 ΣΛΕΕ, δεδομένου ότι η οδηγία αυτή σκοπεί, μεταξύ άλλων, στην πραγμάτωση της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, η οποία αποτελεί μία από τις θεμελιώδεις ελευθερίες που διασφαλίζει η Συνθήκη (βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση Rüffert, C-346/06, EU:C:2008:189, σκέψη 36).

68 Από την αιτιολογική σκέψη 2 της εν λόγω οδηγίας προκύπτει, εξάλλου, ότι οι διατάξεις συντονισμού που περιλαμβάνει η οδηγία όσον αφορά τις δημόσιες συμβάσεις που υπερβαίνουν κάποια αξία πρέπει να ερμηνεύονται σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της Συνθήκης, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται οι αφορώντες την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών.

69 Συναφώς, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι η υποχρέωση καταβολής ορισμένης κατώτατης αμοιβής την οποία επιβάλλει μια εθνική ρύθμιση στους προσφέροντες και τους τυχόν υπεργολάβους τους που είναι εγκατεστημένοι εντός κράτους μέλους διαφορετικού από το κράτος μέλος της αναθέτουσας αρχής και στο οποίο το όριο του κατώτατου μισθού είναι χαμηλότερο, συνιστά πρόσθετη οικονομική επιβάρυνση η οποία μπορεί να παρεμποδίσει, να παρενοχλήσει ή να καταστήσει λιγότερο ελκυστική την εκπλήρωση της παροχής τους στο κράτος μέλος υποδοχής. Συνεπώς, μέτρο όπως το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης μπορεί να συνιστά περιορισμό υπό την έννοια του άρθρου 56 ΣΛΕΕ (βλ. υπό την έννοια αυτή, μεταξύ άλλων, απόφαση Bundesdruckerei, C-549/13, EU:C:2014:2235, σκέψη 30).

70 Ένα τέτοιο μέτρο μπορεί καταρχήν να χαρακτηριστεί δικαιολογημένο με βάση τον σκοπό της προστασίας των εργαζομένων (βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση Bundesdruckerei, C-549/13, EU:C:2014:2235, σκέψη 31).

71 Εντούτοις, όπως επισήμανε το αιτούν δικαστήριο, τίθεται το ερώτημα αν από τις σκέψεις 38 έως 40 της αποφάσεως Rüffert (C-346/06, EU:C:2008:189) συνάγεται ότι ο δικαιολογητικός αυτός λόγος δεν μπορεί να γίνει δεκτός, επειδή ο κατώτατος μισθός τον οποίο επιβάλλει το άρθρο 3, παράγραφος 1, του LTTG εφαρμόζεται μόνο στις δημόσιες συμβάσεις, αποκλειομένων των συμβάσεων του ιδιωτικού τομέα.

72 Στο ερώτημα αυτό προσήκει αρνητική απάντηση.

73 Συγκεκριμένα, από τις σκέψεις αυτές 38 έως 40 της αποφάσεως Rüffert (C-346/06, EU:C:2008:189) προκύπτει ότι το Δικαστήριο, καταλήγοντας στο συμπέρασμα, στο πλαίσιο της εξετάσεως υπό το πρίσμα του άρθρου 56 ΣΛΕΕ του επίμαχου στο πλαίσιο της υποθέσεως επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση αυτή εθνικού μέτρου, ότι το εν λόγω μέτρο δεν μπορεί να δικαιολογηθεί για λόγους προστασίας των εργαζομένων, στηρίχθηκε σε ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του εν λόγω μέτρου τα οποία το διακρίνουν σαφώς από το επίμαχο στο πλαίσιο της κύριας δίκης εθνικό μέτρο.

74 Ειδικότερα, στην απόφαση Rüffert (C-346/06, EU:C:2008:189), το Δικαστήριο στηρίχθηκε στη διαπίστωση ότι, στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η εν λόγω απόφαση, επρόκειτο για συλλογική σύμβαση η οποία είχε εφαρμογή μόνο στον κατασκευαστικό τομέα, δεν κάλυπτε τις συμβάσεις του ιδιωτικού τομέα και δεν είχε κηρυχθεί γενικώς δεσμευτική. Εξάλλου, το Δικαστήριο επισήμανε ότι το όριο μισθού που είχε καθοριστεί με την εν λόγω συλλογική σύμβαση υπερέβαινε το όριο κατώτατου μισθού που ίσχυε για τον εν λόγω τομέα δυνάμει του AEntG.

75 Ωστόσο, το όριο κατώτατου μισθού που επιβάλλεται από το επίμαχο στο πλαίσιο της κύριας δίκης μέτρο καθορίζεται από νομοθετική διάταξη, η οποία, ως επιτακτικός κανόνας περί ελάχιστης προστασίας, έχει, καταρχήν, γενικώς εφαρμογή στη σύναψη όλων των δημοσίων συμβάσεων στο Land της Ρηνανίας-Παλατινάτου, ανεξάρτητα από τον τομέα περί του οποίου πρόκειται.

76 Επιπλέον, η νομοθετική αυτή διάταξη εξασφαλίζει ελάχιστο όριο κοινωνικής προστασίας δεδομένου ότι, κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, ούτε ο AEntG ούτε άλλη εθνική νομοθετική ρύθμιση επέβαλλαν, όσον αφορά τον τομέα των ταχυδρομικών υπηρεσιών, χαμηλότερο κατώτατο μισθό.

77 Κατόπιν των προεκτεθέντων, στο πρώτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 26 της οδηγίας 2004/18 έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε νομοθετική ρύθμιση περιφερειακής αρχής κράτους μέλους, όπως η επίμαχη στο πλαίσιο της κύριας δίκης, η οποία υποχρεώνει τους προσφέροντες και τους υπεργολάβους τους να δεσμευθούν, με γραπτή δήλωση επισυναπτόμενη στην προσφορά τους, ότι θα καταβάλλουν στο προσωπικό που θα απασχοληθεί στην εκτέλεση των παροχών που αποτελούν το αντικείμενο της οικείας δημόσιας συμβάσεως κατώτατο μισθό που καθορίζεται από την εν λόγω νομοθετική ρύθμιση.

Επί του δευτέρου ερωτήματος

78 Με το δεύτερο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν το άρθρο 26 της οδηγίας 2004/18 έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε νομοθετική ρύθμιση περιφερειακής αρχής κράτους μέλους, όπως η επίμαχη στο πλαίσιο της κύριας δίκης, η οποία προβλέπει τον υποχρεωτικό αποκλεισμό από τη συμμετοχή στη διαδικασία συνάψεως δημόσιας συμβάσεως των προσφερόντων και των υπεργολάβων τους οι οποίοι αρνούνται να δεσμευθούν, με γραπτή δήλωση επισυναπτόμενη στην προσφορά τους, ότι θα καταβάλλουν στο προσωπικό που θα απασχοληθεί στην εκτέλεση των παροχών που αποτελούν το αντικείμενο της οικείας δημόσιας συμβάσεως κατώτατο μισθό που καθορίζεται από την εν λόγω νομοθετική ρύθμιση.

79 Από την απάντηση που δόθηκε στο πρώτο ερώτημα προκύπτει ότι το εν λόγω άρθρο 26 έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε νομοθετική ρύθμιση περιφερειακής αρχής κράτους μέλους, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, η οποία υποχρεώνει τους προσφέροντες και τους υπεργολάβους τους να δεσμευθούν, με γραπτή δήλωση επισυναπτόμενη στην προσφορά τους, ότι θα καταβάλλουν στο προσωπικό που θα απασχοληθεί στην εκτέλεση των παροχών που αποτελούν το αντικείμενο της οικείας δημόσιας συμβάσεως κατώτατο μισθό που καθορίζεται από την εν λόγω νομοθετική ρύθμιση.

80 Το άρθρο 3, παράγραφος 1, του LTTG προβλέπει επίσης ότι, εάν η σχετική δήλωση ελλείπει κατά την υποβολή της προσφοράς και εφόσον αυτή δεν προσκομισθεί ούτε κατόπιν προσκλήσεως προς τούτο, η εν λόγω προσφορά αποκλείεται από την αξιολόγηση.

81 Περαιτέρω, το άρθρο 7 του LTTG προβλέπει σύστημα κυρώσεων το οποίο εφαρμόζεται σε διάφορες περιπτώσεις στις οποίες η έγγραφη δέσμευση επισυνάφθηκε στην προσφορά αλλά δεν τηρήθηκε κατά την εκτέλεση της δημόσιας συμβάσεως. Το σύστημα αυτό δεν είναι κρίσιμο στο πλαίσιο της υποθέσεως της κύριας δίκης που αφορά τον αποκλεισμό προσφέροντος ο οποίος αρνείται να επισυνάψει τη δήλωση αυτή στην προσφορά του.

82 Εν προκειμένω, η RegioPost αποκλείστηκε από τη συμμετοχή στη διαδικασία συνάψεως της επίμαχης στο πλαίσιο της κύριας δίκης δημόσιας συμβάσεως κατόπιν της αρνήσεώς της να τακτοποιήσει την προσφορά της επισυνάπτοντας σε αυτή τη γραπτή δήλωσή της περί τηρήσεως της υποχρεώσεως καταβολής του κατώτατου μισθού που καθορίζεται από το άρθρο 3, παράγραφος 1, του LTTG.

83 Ωστόσο, ο αποκλεισμός από τη συμμετοχή στη διαδικασία συνάψεως της οικείας συμβάσεως δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως κύρωση. Αποτελεί απλώς την συνέπεια της παραλείψεως συμμορφώσεως, ήτοι της μη επισυνάψεως στην προσφορά της κατά το άρθρο 3, παράγραφος 1, του LTTG γραπτής δηλώσεως, σε απαίτηση διατυπωθείσα με τρόπο ιδιαιτέρως διαφανή στην οικεία προκήρυξη διαγωνισμού και σκοπούσα το να τονίσει τη σημασία της τηρήσεως ενός επιτακτικού κανόνα περί ελάχιστης προστασίας ρητώς επιτρεπόμενου από το άρθρο 26 της οδηγίας 2004/18.

84 Επομένως, δεδομένου ότι το τελευταίο αυτό άρθρο δεν αντιτίθεται στην απαίτηση έγγραφης δεσμεύσεως όσον αφορά την τήρηση του εν λόγω κανόνα, επιτρέπει έναν τέτοιο αποκλεισμό.

85 Η σημασία της τηρήσεως του επιτακτικού αυτού κανόνα περί ελάχιστης προστασίας προκύπτει, εξάλλου, ρητώς από την αιτιολογική σκέψη 34 της οδηγίας 2004/18 στο μέτρο που αυτή ορίζει ότι η μη τήρηση των υποχρεώσεων που το εθνικό δίκαιο επιβάλλει, μεταξύ άλλων, σε θέματα συνθηκών εργασίας μπορεί να θεωρηθεί σοβαρό παράπτωμα ή παράβαση της επαγγελματικής δεοντολογίας εκ μέρους του οικείου οικονομικού φορέα δυνάμενη να επιφέρει τον αποκλεισμό αυτού του οικονομικού φορέα από τη διαδικασία συνάψεως μιας δημόσιας συμβάσεως.

86 Εξάλλου, το βάρος που συνεπάγεται για τους προσφέροντες και, ενδεχομένως, τους υπεργολάβους τους η υποχρέωση να προβούν σε δέσμευση περί τηρήσεως κατώτατου μισθού όπως η προβλεπόμενη από το άρθρο 3, παράγραφος 1, του LTTG είναι αμελητέο, πολλώ δε μάλλον δεδομένου ότι αυτοί μπορούν να περιοριστούν σε συμπλήρωση των προεκτυπωμένων εντύπων.

87 Ο πρόσφορος και αναλογικός χαρακτήρας του αποκλεισμού ενός οικονομικού φορέα από τη συμμετοχή σε διαδικασία συνάψεως δημόσιας συμβάσεως, όπως του προβλεπόμενου από το άρθρο 3, παράγραφος 1, του LTTG, προκύπτει επίσης από το γεγονός ότι η εν λόγω διάταξη ρητώς ορίζει ότι ο αποκλεισμός αυτός έχει εφαρμογή μόνο στην περίπτωση που ο οικείος οικονομικός φορέας, αφού κλήθηκε να συμπληρώσει την προσφορά του με την προσθήκη της εν λόγω δεσμεύσεως, αρνείται, όπως στην υπόθεση της κύριας δίκης, να συμμορφωθεί.

88 Από το σύνολο των προεκτεθέντων προκύπτει ότι στο δεύτερο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 26 της οδηγίας 2004/18 έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε νομοθετική ρύθμιση περιφερειακής αρχής κράτους μέλους, όπως η επίμαχη στο πλαίσιο της κύριας δίκης, η οποία προβλέπει τον υποχρεωτικό αποκλεισμό από τη συμμετοχή στη διαδικασία συνάψεως δημόσιας συμβάσεως των προσφερόντων και των υπεργολάβων τους οι οποίοι αρνούνται να δεσμευθούν, με γραπτή δήλωση επισυναπτόμενη στην προσφορά τους, ότι θα καταβάλλουν στο προσωπικό που θα απασχοληθεί στην εκτέλεση των παροχών που αποτελούν το αντικείμενο της οικείας δημόσιας συμβάσεως κατώτατο μισθό που καθορίζεται από την εν λόγω νομοθετική ρύθμιση.

Επί των δικαστικών εξόδων

89 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τέταρτο τμήμα) αποφαίνεται:

1) **Το άρθρο 26 της οδηγίας 2004/18/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 2004, περί συντονισμού των διαδικασιών συνάψεως δημόσιων συμβάσεων, έργων, προμηθειών και υπηρεσιών, όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΕ) 1251/2011 της Επιτροπής, της 30ής Νοεμβρίου 2011, έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε νομοθετική ρύθμιση περιφερειακής αρχής κράτους μέλους, όπως η επίμαχη στο πλαίσιο της κύριας δίκης, η οποία υποχρεώνει τους προσφέροντες και τους υπεργολάβους τους να δεσμευθούν, με γραπτή δήλωση επισυναπτόμενη στην προσφορά τους, ότι θα καταβάλλουν στο προσωπικό που θα απασχοληθεί στην εκτέλεση των παροχών που αποτελούν το αντικείμενο της οικείας δημόσιας συμβάσεως κατώτατο μισθό που καθορίζεται από την εν λόγω νομοθετική ρύθμιση.**

2) **Το άρθρο 26 της οδηγίας 2004/18, όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό 1251/2011, έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε νομοθετική ρύθμιση περιφερειακής αρχής κράτους μέλους, όπως η επίμαχη στο πλαίσιο της κύριας δίκης, η οποία προβλέπει τον υποχρεωτικό αποκλεισμό από τη συμμετοχή στη διαδικασία συνάψεως δημόσιας συμβάσεως των προσφερόντων και των υπεργολάβων τους οι οποίοι αρνούνται να δεσμευθούν, με γραπτή δήλωση επισυναπτόμενη στην προσφορά τους, ότι θα καταβάλλουν στο προσωπικό που θα απασχοληθεί στην εκτέλεση των παροχών που αποτελούν το αντικείμενο της οικείας δημόσιας συμβάσεως κατώτατο μισθό που καθορίζεται από την εν λόγω νομοθετική ρύθμιση.**

(υπογραφές)